

О. В. Карпушова
здобувач

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВІСТЬ РОБОТИ СУДДІВ У СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ

Постановка питання. Загальновідомо, що суд – це один з «наріжних каменів», на якому вибудовується будь-яке громадянське суспільство. Це обумовлено тим, що саме судова гілка влади належною мірою забезпечує особисту свободу людини та можливість реалізації права у контексті правосуддя. Саме тому, цілком закономірним є те, що судовій владі впродовж усієї історії її існування відводилось важливе місце у системі державної влади [1, с. 9]. Однак, в нашій державі важливе місце судової влади у системі державної влади було окреслено саме Декларацією про державний суверенітет України, якою проголошувалось розмежування законодавчої, виконавчої та судової влади в якості найважливішого принципу існування України як правової держави. При цьому під судовою владою, відповідно до положень Концепції судово-правової реформи в Україні від 28 квітня 1992 року № 2296-ХІІ слід розуміти «систему незалежних судів, які в порядку, визначеному законом, здійснюють правосуддя». Таким чином, суди мають владні повноваження для відновлення порушеного права та справедливості. Ця принципова концептуальна позиція отримала своє відображення 28 червня 1996 року і на конституційному рівні. Зокрема, саме у ст. 124 Основного Закону України прямо зазначається, що правосуддя в нашій державі здійснюють виключно суди (у формі цивільного, господарського, адміністративного, кримінального, а також конституційного судочинства), а делегування функцій судів (також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами) не допускаються.

В окресленому сенсі судова влада – це одна з найважливіших ознак правової держави, за умови, що ця влада здатна виступити незалежним та безстороннім посередником між громадянським суспільством і державою, орієнтуючись на верховенство права (саме на основі цього принципу «місія суду полягає в тому, щоб визначити міру і межі свободи індивіда та межі розсуду публічної влади») [2, с. 247, 248], здійснюючи правосуддя, яке єдино можливе лише у правовій демократичній державі [3, с. 249].

Вказана об'єктивна обставина в достатній мірі визначає соціальне значення та роль суддів у державі, окреслює межі соціально-професійного статусу судді. Однак, вважаємо, що у повній мірі осягнути соціальне та правове значення та сутність статусу судді та його діяльності (голов-

ним чином, роботи) неможливо лише розглядаючи вказаних суб'єктів та їх діяльність у контексті конституційного, судового, адміністративного та процесуальних галузей права (саме в межах цих галузей права українські та зарубіжні вчені переважно й розглядається зазначений статус судді), оминаючи таким чином площину трудового права, в межах якого суддя – спеціальний суб'єкт, що перебуває з «роботодавцем» (державою) у службово-трудовах правовідносинах.

Аналіз наукової літератури та невирішені ранише питання. Слід зазначити, що питання можливості розгляду судді в якості суб'єкта трудового права було автоматично розв'язане у довготривалій та гострій дискусії про наукову та практичну обґрунтованість можливості розуміння державних службовців в якості працівників, на чому наполягали українські вчені-трудовики (зокрема, А.М. Аргунова, В. В. Воловик, М. І. Іншин, Д. С. Девізорів, О. Ю. Дрозд, В. О. Процевський та ін.), а також додатково комплексно обґрунтоване у праці вітчизняних вчених у галузі трудового права (серед яких: Т. В. Андрейчук, М. В. Данилова, А. О. Дегтяр, П. Ф. Карпечкін, М. І. Логвиненко, Л. М. Москвич, С.Б. Подкопаєв, С. В. Прилуцький, В. О. Чернова, Т. В. Штих, В. А. Ярема та ін.). Наслідком цієї дискусії є доведення обґрунтованості наукової позиції, відповідно до якої держслужбовець (а, тобто, і суддя) є суб'єктом трудового права та перебуває у трудових відносинах.

Зазначимо, що на підставі сформованої наукової думки українських учених про те, що суддя, як державний службовець, є працівником у сенсі вимог і стандартів законодавства про працю, вітчизняними ученими Т. В. Андрейчуком, О. О. Беспаловим, М. Й. Вільгушинським, І. О. Грибан, М. А. Дідиченко, О. І. Дубовик, Г. А. Зубом, М. І. Іншином, В. В. Кузьменком, Б. Б. Курбановим, О. Л. Польовим, Є. Ю. Пономаренком, О. І. Потильчаком, С. В. Прилуцьким, К. Б. Пусан, Р. В. Романюком, Д. В. Ткаченком, С. В. Чернотою, А. В. Шевченко, В. А. Яремою та ін.) були зроблені спроби осмислити та окреслити юридичну й соціально-правову сутність роботи суддів. Однак, не применшуючи вже опублікованих наукових позицій учених стосовно особливості роботи суддів у сучасній правовій демократичній державі, слід констатувати потребу в узагальненні відповідних наукових думок та актуалізації підходів до розуміння соціально-правової та юридичної значимості роботи суддів у сучасній Україні.

Отже, метою цієї статті є узагальнення та актуалізація наукової думки про особливість роботи суддів у сучасній правовій демократичній державі на прикладі України, в якій об'єктивна соціально-правова значимість праці суддів останніми роками неприпустимим чином нівелюється, применшується. Для досягнення поставленої мети необхідно проаналізувати відповідні наукові позиції українських і зарубіжних учених, а також врахувати норми чинного законодавства, що визначають правовий статус суддів й позначаються на значимості роботи цих працівників.

Виклад основного матеріалу. Не викликає сумнівів у тому, що робота судді є безпосереднім відображенням правового статусу судді. Саме тому, під поняттям «робота судді» слід розуміти нормативно врегульований трудовий вид діяльності судді як суб'єкта трудового права зі спеціальним статусом, спрямований, з одного боку, на здійснення правосуддя, а, з іншого – на реалізацію опосередкованих завдань, обумовлених специфікою судової влади та особливістю службово-трудова відносин, в яких суддя перебуває. Це поняття узгоджується з раніше сформульованим визначенням поняття «трудова діяльність суддів» під яким нами було запропоновано розуміти «різновид соціальної поведінки суддів, пов'язаної із здійсненням наданих їм повноважень, що має чіткі законодавчо окреслені межі, у результаті якої суддями реалізуються спеціальні суспільно корисні та необхідні функції по забезпеченню верховенства права і законності» [4, с. 48]. Забезпечення суддями фундаменту правової держави призводить до того, що трудова діяльність та матеріальний стан суддів привертає значну увагу суспільства, особливо останні роки, коли, як зазначають дослідники, у засобах масової інформації був сформований образ «судді-корупціонера, що володіє значними багатствами», за рахунок чого було сформоване негативне ставлення до праці судді [5, с. 48]. Як наслідок, досить часто у ЗМІ та громадськими діячами утверджується думка про непотрібність праці суддів у нашій державі (чи у наш час загалом), або ж про перебільшення її соціально-правової вагомості. З огляду на викладене та на сутність поняття «робота судді», доходимо висновку про потрібність узагальнення та актуалізацію наукової думки про *соціальну особливість роботи суддів в сьогочасній Україні*. Ця особливість роботи суддів виявляється у наступному:

1) саме робота суддів є «індикатором», якісні характеристики якого дозволяють державу, в якій виконує роботу суддя, віднести до групи правових держав. Українська вчена Т.В. Струс-Духнич, досліджуючи у своїй дисертаційній праці «Судова влада в період розбудови громадянського суспільства: теоретико-правові аспекти» суспільні відносини, пов'язані з організацією та функці-

онуванням судової влади, звертає увагу на те, що у працях видатних мислителів і документальних джерелах різних часів вказується на значущість правосуддя для суспільного розвитку та вирішення суспільних конфліктів, необхідність його легалізації й легітимації, здійснення правосуддя на засадах професійності та узгодженості з правом. Це вчена пояснює тим, що саме незалежна й високопрофесійна судова діяльність із провадження правосуддя є «обов'язковою умовою побудови демократичного суспільства та правової держави, її принципи потрібно відновлювати, причому з урахуванням багатовікового історичного досвіду західної цивілізації – досвіду відмови від права сили (державної сваволі як соціального регулятора) на користь сили права» [1, с. 9]. Більш того, М.Д. Савенко наголошує в означеному контексті на тому, що «здійснення справедливого правосуддя незалежними і неупередженими суддями є не тільки важливою ознакою демократичної, правової держави, а й сприяє зміцненню правопорядку і функціонуванню всього державного механізму на засадах верховенства права і законності. Порушення, а тим більше відсутність, незалежності суддів може призвести до правового свавілля, порушення прав і свобод людини, втрати довіри до судової влади і держави, не здатної належним чином організувати виконання функції правосуддя, а також мати негативні наслідки для всього правопорядку» [6, с. 9]. Дійсно, беззаперечною є теза про те, що саме неупереджена, незалежна діяльність суддів дозволяє впроваджувати та захищати панування в державі права, а, відповідно, робота суддів є важливим стовпом в побудові правової демократичної держави, а також важливим елементом функціонування усіх державних органів орієнтованого на право (щонайперше, показовою в цьому є робота суддів адміністративних судів), на ідею людини – найвищої цінності;

2) робота суддів, спрямована на здійснення правосуддя, культивує справедливість і панування права у суспільстві. М.А. Копняк наголошує, що саме судова гілка влади «виступає однією із ключових гарантій панування в країні правової справедливості та законності, без ствердження яких подальша демократизація українського суспільства та належний розвиток його правових підвалин неможливі» [7, с. 71]. З вказаним слід погодитись у повній мірі, додаючи наступне: оскільки робота суддів є важливою складовою в розбудові правової демократичної держави, закономірним є те, що саме за допомогою роботи суддів забезпечується і демократичний режим у державі, важливими ознаками якого, зокрема, є доступність діалогу громадянина з владою та безбар'єрність звернення його до влади за захистом, надання владою заявнику необхідного захисту без жодного упередження (щонайперше, без політич-

ного упередження). Концептуалізує окреслену специфіку роботи суддів – задоволення права на доступ до правосуддя та судовий захист виключно в межах роботи суддів.

Важливість вказаного підтверджується широким інтересом до цього питання вчених-юристів (серед яких: Ю. М. Бисага, І. О. Верба, О. М. Капля, А. Н. Кожухар, О. В. Лемак, Л. О. Мойсей та ін.), а також пояснюється тим, що право на суд вченими, як правило, визнається в якості ключового права людини, зокрема: як універсальний юридичний засіб відстоювання особою власних прав у будь-якій життєвій ситуації; як частина правового статусу особи й надається для задоволення потреби у захисті прав та охоронюваних законом інтересів; як основоположна частка права у демократичній та правовій державі; як забезпечена законодавством можливість користуватися певним соціальним благом, яким є правосуддя;

3) *робота суддів наближує владу (ую систему суб'єктів публічної адміністрації та суб'єктів публічної влади загалом) до суспільства скрізь призму правозастосування.* Українські правники І.С. Гриценко та С.В. Прилуцький справедливо наголошують на тому, що із всіх гілок влади саме судова влада здатна бути найбільш «близькою» до народу. Вчені пояснюють окреслену тезу тим, що суд «переводить абстрактну суспільну користь законів у площину конкретних приватних інтересів» [2, с. 245]. У відповідному контексті додамо, що це «переведення» «абстрактного» у «конкретне» повністю позбавлене політичної складової, адже ідеологія, яку сповідають судді, як юристи високого рівня професіоналізму, що охоче взяли на себе тягар додаткової відповідальності (у сенсі соціальної відповідальності) та впроваджують своєю працею справедливість у суспільстві, виключно є ідеологію верховенства права.

В означеному контексті громадянин «вправі розмовляти з державою як рівний, і тому саме суди повинні насамперед бути публічними органами», з урахуванням того, що публічність судового процесу – це, звісно, вияв суспільної сили. «Публічність у сучасному цивілізованому судочинстві починає сприйматись не тільки як офіційність, а й як здатність суду однаково чути голоси всіх, а не тільки сильніших» [2, с. 245];

4) *робота судді сприяє якісному функціонуванню суду та судової системи, підвищує авторитет державних органів в очах громадян.* Учені звертають увагу на те, що саме за допомогою професійної діяльності суддів забезпечується якісна робота суду, а в кінцевому рахунку – всієї судової системи, судової влади [8, с. 119]. Дійсно, на сучасному етапі авторитет судових рішень і самого суду взагалі значною мірою залежить від автори-

тету судді, його професійних і морально-етичних якостей, що виявляються як під час здійснення правосуддя, такі поза межами судочинства. Тому, зовсім не випадковим є те, що норми міжнародного права акцентують увагу саме на суспільно-правовому значенні авторитету судових органів та осіб, трудова діяльність яких полягає у здійсненні правосуддя [9, с. 122]. Вказані норми також відобразились і у національному законодавстві про судоустрій і статус суддів України, коригуючи таким чином правовий статус судді та значимість його роботи винятковими нормативними вимогами до суддів. Зокрема, з огляду на ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» можна виокремити низку характерних ознак суддів, що мають значення в контексті його трудово-правового статусу, зокрема: а) суддя – це працівник, що обов'язково є громадянином України; б) суддя є працівником, який не може бути молодшим тридцяти років та не може бути старшим шістдесяти п'яти років; в) суддя – це працівник, котрий є професійним кваліфікованим юристом, тобто, має вищу юридичну освіту та стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років; г) суддя – це працівник, що обов'язково має бути компетентним та добросовісним, володіти державною мовою та мати достатній для виконання роботи рівень психічного та фізіологічного здоров'я (цей працівник не може мати хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню функцій зі здійснення правосуддя); ґ) суддя є працівником, якого не визнано обмежено дієздатним або ж недієздатним, тобто, є осудним; д) суддя – це працівник, котрий не має незняту чи непогашену судимість.

Висновки. Підводячи підсумок викладеному, наголосимо, що робота судді є досить складною трудовою діяльністю, що характеризується владними повноваженнями судді у сфері правосуддя та, відповідно, ускладнена підвищеною відповідальністю перед суспільством, яку суддя бере на себе добровільно та охоче. У цьому сенсі соціальне значення роботи суддів полягає у тому, що суддя в процесуальній (в межах конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, а також господарського судочинства) та в позапроцесуальній площині (тобто, навіть у позаробочий час суддя формально «працює») культивує своєю працею справедливість в суспільстві, стверджує верховенство права у державі та допомагає державі бути правовою та демократичною. Окрім того, робота судді сприяє функціонуванню судової системи, забезпеченості права осіб на доступ до правосуддя, «зближує» державу із суспільством та підвищує авторитет держави, поглиблює довіру громадськості до державної влади.

Література

1. Струс-Духнич Т.В. Судова влада в період розбудови громадянського суспільства: теоретико-правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 18 с.
2. Гриценко І.С., Прилуцький С.В. Судова влада і громадянське суспільство: концепт взаємодії. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 241–249.
3. Карпушова О.В. Фінансове та організаційне забезпечення суддів як проблема ефективної роботи суддів в Україні. *Соціальне право*. 2018. № 1. С. 248–256.
4. Карпушова О.В. Правовий механізм забезпечення і реалізації трудових прав суддів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2016. 18 с.
5. Гладкий В.В. Бедность, нищета и криминализация общества. *Актуальные научные исследования в современном мире*. 2017. № 6(26). С. 35–55.
6. Савенко М.Д. Питання судової реформи та незалежності суддів в Україні. *Вісник Центру суддівських студій*. 2009. № 12. С. 8–11.
7. Копняк М.А. Сутність та зміст принципу незалежності суддів апеляційних судів України. *Форум права*. 2017. № 1. С. 71–76.
8. Дедкова Т.А. Правовое регулирование труда судей. *Правовые проблемы укрепления российской государственности*. 2009. Ч. 42. С. 117–119.
9. Запорожець І.Г. Правові основи трудової діяльності суддів і особливості їх виникнення. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. Вип. 25. С. 121–128.

Анотація

Карпушова О. В. Особливості роботи суддів у сучасній правовій демократичній державі. – Стаття.

У статті робиться спроба комплексно узагальнити та актуалізувати наявні наукові підходи до розуміння особливостей роботи суддів у сучасній правовій та демократичній державі на прикладі України, в якій об'єктивна соціально-правова значимість праці суддів останніми роками неприпустимим чином нівелюється, применшується. Автором наголошується на тому, що робота судді є безпосереднім відображенням його правового статусу, а саме статусу працівника, котрий правомочний здійснювати правосуддя у відповідності до принципу верховенства права та законності. З огляду на це, обґрунтовується позиція, згідно якої соціально-правова та юридична значимість роботи судді виявляється у наступному: вона є «індикатором», якісні характеристики якого дозволяють віднести державу, в якій виконує роботу суддя, до групи дійсно правових держав; робота суддів, яка спрямована на здійснення правосуддя, культивує справедливість і панування права у суспільстві; вона наближує усю систему публічної влади загалом до суспільства крізь призму правозастосування; вона сприяє якісному функціонуванню суду та судової системи, підвищує авторитет державних органів в очах громадян. У висновках узагальнюються результати дослідження.

Ключові слова: правовий статус судді, правосуддя, робота судді, суддя, трудова діяльність, трудові відносини.

Аннотация

Карпушова А. В. Особенности работы судей в современном правовом демократическом государстве. – Статья.

В статье делается попытка комплексно обобщить и актуализировать имеющиеся научные подходы к пониманию особенностей работы судей в современной правовой и демократическом государстве на примере Украины, в которой объективная социально-правовая значимость работы судей в последние годы недопустимым образом нивелируется, уменьшается. Автором отмечается, что работа судьи является непосредственным отражением его правового статуса, а т. е. статуса работника, правомочного осуществлять правосудие в соответствии с принципом верховенства права и законности. Учитывая это, обосновывается позиция, согласно которой социально-правовая и юридическая значимость работы судьи выражается в следующем: она является «индикатором», качественные характеристики которого позволяют отнести государство, в котором выполняет работу судья, к группе действительно правовых государств; работа судей, направленная на осуществление правосудия, культивирует справедливость и господство права в обществе; она приближает всю систему публичной власти в целом к обществу через призму правоприменения; она способствует качественному функционированию суда и судебной системы, повышает авторитет государственных органов в глазах граждан. В выводах обобщаются результаты исследования.

Ключевые слова: правовой статус судьи, правосудия, работа судьи, судья, трудовая деятельность, трудовые отношения.

Summary

Karpushova O. V. Peculiarity of judges' work in a modern legal democratic state. – Article.

The article attempts to comprehensively generalize and update the existing scientific approaches to understanding the peculiarities of the work of judges in a modern legal and democratic state on the example of Ukraine, where the objective socio-legal significance of the work of judges in recent years has been unacceptably leveled and diminished. The author emphasizes that the work of a judge is a direct reflection of his legal status, namely the status of an employee who is authorized to administer justice in accordance with the principle of the rule of law and legality. Taking this into account, the position is justified, according to which the socio-legal and legal significance of the judge's work is manifested in the following: it is an "indicator" of quality characteristics which can be attributed to the state in which does the work of a judge to do group legal States; the work of judges, which focuses on the administration of justice, cultivate justice and the rule of law in society; it brings the whole system of public power in General in society through the prism of law enforcement; it contributes to the qualitative functioning of the court and judicial system, promote the government credibility in the eyes of the citizens. The conclusions summarize the results of the study

Key words: employment, judge, justice, labor relations, legal status of a judge, work of a judge.